Провідник експедиції евенк Поротов — професійний мисливець. Впевнено веде він вервечку в'ючних оленів, лавіруючи у лісових хащах. Жоден олень не зачепиться за дерево, якщо його обійшов передовий. Спекотний літній день хилився до вечора. Підійшовши до лісового струмка, Поротов зупиняє задиханих оленів.

— Одначе, тут табір робитимемо,— каже він, прив'язуючи передового до берези. Разом з мисливствознавцем вони швидко розв'ючують оленів.

Мисливствознавець ставить намет, провідник відводить оленів на простору галявину і прив'язує до шиї кожного по тонкому дерев'яному оцупку — з такою перешкодою далеко від табора не підеш. На дійну оленицю він підвішує саморобний дзвоник — ботало (жерстяна банка, всередині якої прив'язаний тоненьким ремінцем гвинтик).

Невдовзі біля намету запалало вогнище, закипів незмінний супутник тайговика — чайник. Узявши емальовану миску, Поротов пішов шукати оленицю. Повернувся він з чудовим густим, духмяним молоком, якого не вистачило й на половину маленької чашки, але чай вийшов пречудовий, неначе в нього влили доволі коров'ячих вершків. Навряд в якої іншої копитної тварини таке масне, смачне молоко!

Подорожні з насолодою, не кваплячись, пили чай. Потім почали вечеряти.

На вечерю були варені рябчики і рум'яні прісні коржі, змащені густим оленячим .молоком.

Швидко минає літня піч. Ледь сонце піднялося над лісом, як дійна оленицяпідійшла до намету й розбудила дзеньканням ботала подорожніх. До намету прибігло оленятко — тугутка. Мисливствознавцеві здалося, що до табору підійшла свійська свиня —

так виразно почув він її рохкання. Ллє визирнувши назовні, побачив тільки оленів. Поротов, здогадавшись про причину здивування супутника, пояснив: "Це тугутка матір кличе".

Мисливствознавець вийшов із намету і спробував псі ладити рукою оленицю, але та гидливо струсонула його руку, відійшла геть і втупилася в нього своїми великими банькатими очима, немовби чекаючи якихось ласощів. Ласощами була для неї сіль, запах якої її топкий нюх чув на відстані. Розтиснувши долоню, мисливствознавець простиг руку в бік оленици, вона довірливо підійшла до нього й стала жадібно злизувати сіль, стріпуючи головою, прикрашеною маленькими гілчастими ріжками.

Серед чисельного оленячого роду тільки самиці північного оленя носять роги, у всіх інших — це статева ознака самців.

Перш ніж почати сніданок, Поротов відійшов від намету і розклав димокур. Незабаром біля нього зібралися всі олені. Прагнучи позбутися докучливих ґедзів, вони тулилися до самого вогнища, не боячись вогню та диму. Навряд ще побачиш десь у світі тварину, яка б так любила вогонь.

Тепер переловити оленів не становило труднощів, і караван із семи в'ючних тварин рушив у путь. Багато кілометрів пройшла експедиція.

Настала грибна пора — осінь. Тепер провідникові доводилося подовгу розшукувати оленів. У пошуку ласого корму — грибів — вони далеко розбрідалися в різні боки, й потрібно було неабияке вміння, щоб розшукати їх по слідах — ледь помітних ямках у траві.

Якось до олениць, що паслися неподалік привалу, підійшов дикий олень — Согжой. Це був красивий сторожкий бик. Симетричне розгілля величезних рогів свідчило про його силу і добре здоров'я. Щільна лискуча шерсть довгими білими пасмами звисала з шиї. Одним ударом

рогів він змусив тікати передового і оволодів оленицями. Согжой розумів, що свійські олені зв'язані з людиною, і тому намагався відвести їх якомога далі від біваку експедиції. Спершу олениці охоче пішли за новим ватажком, але потім дві з них, які мали телят, почали відставати й завернули назад. Марно Согжой пробував силою зупинити їх і примусити йти за ним. Олениці повернули вбік, а потім повернулися до табору.

Настав ранок. Поротов не одразу збагнув, куди поділися чотири олениці. Він гадав, що вони попрямували в сопки по гриби. Але, попошукавши їх цілий день, врешті зрозумів, хто переманив його олениць. Повернувшись до табору, Поротов розповів про все мисливствознавцеві. Порадившись, вони вирішили: провіднікові треба верхи спробувати догнати оленів, забити Согжоя, переловити арканом самиць і якомога швидше повернутись у табір.

Ледь благословилося на світанок, Поротов осідлав оленя й вирушив на пошуки, прихопивши аркан і гвинтівку. Йому пощастило знайти свіжі сліди втікачів. На рясно зволоженій росою траві виразно виднілися п'ять оленячих слідів. Тепер усе було зрозуміло, але незабаром сонце висушило траву, сліди стали ледве помітні, а незабаром і зовсім зникли на сухій гриві, густо порослій рододендроном. Довелося повертатися ні з чим.

Решта троє оленів не могли узяти весь вантаж експедиції, тому вчений вирішив збудувати лабаз, скласти в нього частину майна з тим, щоб потім Поротов міг повернутися сюди по нього порожняком. Спорудження лабазу не вимагало ні гвіздків, ні пилки. Зрубавши сокирою чотири рогульки, Поротов поклав на них дві жердини і, притуливши їх до трьох модрин, що росли поблизу, настелив із жердняку поміст. Вкривши майно ялиновою корою, експедиція рушила далі. Час від часу Поротов зупинявся і робив на деревах двобічні зарубки.

А щасливий Согжой насолоджувався шлюбним життям. Він ревно оберігав олениць від можливих небезпек, а вони невідступно прямували за своїм володарем. Согжой знав на схилах Ям-Аліню бататі ягельники і впевнено вів туди своїх подруг.

Одноманітні й похмурі модринові ліси узимку. Поодинокі дерева з оголеним віттям здаються сухими. Снігова ковдра вкривала купинясту замшілу землю, яка відтане влітку всього лише на дві чверті. Таким лісом можна їхати на оленях день, не побачивши й сліду звіра. Але ось на березі лісового ручая з'явилася поїдь зайця-біляка, за яким скрадалася рись. Неподалік пробрів лось, а на вкритому мохом болітці виднілася вже ціла купа слідів. Це паслися північні олені.

І знову простяглися ліси, в яких ні звірів, ні птахів.

Якщо влітку олені ще якось могли заміняти ягель грибами та соковитою молодою травичкою, то, коли випаде сніг, основною їхньою їжею стає ягель. Цей північний лишайник, який нагадує дрібні гілочки білого коралю,— рідня грибам та водоростям. Росте він на болотяній та кам'янистій землі, але не скрізь. Тому є ягель — є олені, немає ягелю — немає оленів.

Согжой був наділений неабияким нюхом. Проходячи лісом, він на відстані кількох метрів міг почути навіть під глибоким снігом кущик лишайники, здавалося б, геть позбавленого будь-якого запаху. Безпомилково підійшовши до нього, він починав розкопувати сніг енергійними ударами широких копит передніх ніг. Очистивши від снігу ґрунт, він згризав верхівки ягелю. Согжою не вистачало короткого зимового дня, щоб наїстись, і він продовжував пастися до глибокої ночі. Адже корм він розшукував без допомоги зору, покладаючись цілковито на свій винятковий нюх. Олениці скрізь ходили за ним, і Согжой поступався їм кращими кормовими галявинами. Там, де паслися олені, сніг був поцяткований слідами та копанками, неначе тут пройшло стадо свиней. Наївшись, Согжой із оленицями лягали на снігу. Їхня чутлива дрімота не переривалася міцними морозами, бо в жодного тайгового

звіра немає такої теплої "шуби", як у цих тварин. Найміцніший мороз не може пробитися крізь щільну і ніздрювату оленячу шерсть, створену самою природою для боротьби з морозом.

У цих безлюдних місцях у Согжоя не було ворогів: ведмеді залягли у барлоги, а вовки через глибокі сніги спустилися в долини. Здавалося, що для миролюбних оленів не знайти кращих місць для зимівлі, але глибокі сніги та гірські вітровії хоч і витіснили вовків, були такі самі нестерпні й для оленів. Слабкосилі олениці важко докопувалися до ягелю і нерідко, бачачи, що Согжой викопав у снігу глибоку яму, бігли до нього й під самим носом ватажка з'їдали тяжко добутий ним лишайник. Довелось і оленям полишити гірські пасовиська і спуститися в долину на багаті ягелем болота. Якось морозяної ночі, коли олені продовжували пастися на відкритому болоті, Согжой зачув легкий шурхіт лап вовків. Скинувши голову, він подав знак небезпеки. Олениці згуртувалися навколо свого ватажка. Роздивившись вовчу зграю, що наближалася, Согжой підняв голову вгору так високо, що кінці рогів лягли йому на спину, і, викидаючи вперед копита, помчав до засніженого лісу, де сніг був пухкіший і вовки провалювалися в ньому глибше. Олениці метнулися за ним, здіймаючи довкола себе сніжну куряву.

Довгою й виснажливою була ця гонитва. Багато кілометрів пробігли звірі, поки вовки переконалися, що слабких і хворих оленів у цьому табуні немає і їм не вдасться поласувати оленятиною. Вовки відстали, а олені ще довго тікали від переслідувачів. Але ось вони зупинились і, поводячи боками, почали хапати морозяне повітря широко роззявленими ротами. Вийшовши на простору, малозалісену рівнину, Согжой затримався тут надовго.

Сталося так, що в кінці зими у цих місцях знову опинився Поротов. Приїхавши по решту майна, він вирішив розшукати своїх утікачок-оленицъ і, зустрівши сліди чотирьох ланок і одного бика, почав переслідувати їх верхи на олені. Одного сонячного дня він побачив їх серед рідколісся. Звірі мирно паслися. Спішившись, Поротов почав

обережно наближатися до них. з підвітряного боку, ховаючись за своїм верховим оленем. Але хоч як тихо скрадався старий мисливець, Согжой помітив його ще здаля і, підвівши голову, розглядав, широко роздуваючи ніздрі. Далі йти було не можна. Зрівнявшись із товстою модриною, Поротов відпустив оленя пастися, а сам сховався за дерево.

Согжой добре бачив хора[1], який наближався до нього. Почув він і запах людини. Збуджено кружляв він навколо олениць, намагаючись передати їм свою тривогу, настійливо спонукаючи їх до втечі. Але оленици зволікали. Звичний запах людини не лякав їх, а олень, що наближався, викликав цікавість. Піднявши вуха, оленици здивовано витріщилися на прибульця і повільно наближалися до нього. Можливо, вони навіть пізнали хора, за яким колись ходили в експедиційних караванах. Передчуваючи лихо, Согжой зробив останню спробу вивести олениць з небезпечного місця. А коли це не вдалося, загрозливо нахилив голову до землі, наставив роги, маючи намір кинутися на зайду, але цієї миті легкий вітерець доніс до нього різкий запах людини. Согжой здригнувся, вигнув спину і розгонистою риссю кинувся геть. Перетнувши болото, він зупинився востаннє, немовби прощаючись із нерозумними оленицями, і тієї ж миті повалився на бік. Падаючи в сніг, Согжой почув звук пострілу, але в затьмареній свідомості ного тепер не було страху.

Опустивши гвинтівку, Поротов закинув її за плече, розправив маут і попрямував до олениць. Відвикнувши від людини, вони не підпускали до себе колишнього хазяїна. Тоді Поротов накинув аркан на роги верхового і, осідлавши його, без зусиль наблизився до однієї з олениць. У повітрі свиснув шкіряний джгут, і петля аркана зашморгнулася на її рогах.

Втративши свого ватажка, ланки тупцювали на місці, і незабаром Поротов переловив їх усіх. Радий, повернувся мисливець у свою бригаду. Розповів, як розшукав утікачок, пригостив друзів м'ясом Согжоя. Довго ще потім возив він із собою теплу шкуру красеня бика, підстеляючи її собі під бік. І якщо траплялось йому ночувати на снігу, не боявся застудитися. Шкуру цю він називав своєю постіллю.

А в кінці квітня у втікачок з'явилися на диво гарненькі темно-бурі тугутки. Росли вони міцні й дужі, були стрункі, але надміру лякливі — адже в їхніх жилах текла кров дикого Согжоя.

[1] Хор — свійський олень.